

4.Bölüm: Sosyolojide Nicel ve Nitel Araştırma Yöntemleri

GİRİŞ

Genel olarak sosyal bilimler alanında yürütülen araştırmalarının temel amacı, toplumsal olgu ve olaylara ilişkin geçerli ve güvenilir bilgilere ulaşmaktır. Bir sosyal bilim olarak sosyoloji disiplini de toplumsal olgu ve olayların biçimini, iç dinamiklerini ve etkileşimini, bilimsel açıdan en uygun yöntemleri kullanarak ele almayı amaçlamaktadır. Ancak hem genel olarak sosyal bilimlerde, hem de sosyolojide bilimsel verilere ulaşmak için izlenmesi gereken araştırma yöntem(ler)inin ne olması gerektiği konusunda çeşitli tartışmalar mevcuttur. Sosyal bilimlerde yaşanan bir diğer tartışma da, bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerine ilişkin kullanılan kavramların içeriğinin ne olduğuna ilişkindir. Öyle ki, sosyal bilim literatüründe araştırma yöntemi, araştırma tekniği ve araştırma deseni kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılmasına sıklıkla rastlanmaktadır. Araştırma yöntemi, araştırmanın amacına ulaşması için izlenen yol olarak tanımlanabilir. Araştırma teknikleri ise bu yolda kullanılan araçlara verilen addır (Ergun, 2005). Nicel ve nitel araştırmalarda bu kavramların kullanımında karşılaşılan farklılıklara ünitenin ilerleyen sayfalarında değinilecektir.

Sosyal bilimlerde araştırma süreci, araştırma probleminin oluşturulması ve araştırma yönteminin seçilmesiyle başlar. Seçilen yöntem, sosyal dünyanın nasıl algılandığını, verilerin hangi yollarla toplanacağını, nasıl çözümleneceğini ve nasıl yorumlanacağını belirlediği için son derece önemlidir. Bir çalışmada hangi yöntemin seçileceği, araştırmacının teorik bakış açısına, araştırmanın problemine ve amacına, araştırmada kullanılacak kaynaklara ve araştırmacının becerilerine bağlıdır. Sosyolojide kullanılan araştırma yöntemleri, pozitivist yaklaşıma dayanan nicel araştırma yöntemleri ve yorumlayıcı yaklaşıma dayanan nitel araştırma yöntemleridir. Nicel ve nitel yöntem, temel varsayımları, kullanılan veri toplama ve veri çözümleme teknikleri ve araştırma sürecindeki esneklik düzeyi açısından birbirinden son derece farklıdır.

NİCEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Nicel araştırma, sosyal ve fiziksel dünyanın aynı yöntemle incelenebileceğini, bu nedenle sosyal olguların doğa bilimlerinde kullanılan yöntemle incelenmesi gerektiğini savunan pozitivist yaklaşıma dayanır. Nicel araştırmalar, sayısal olarak ölçülebilen verilerin istatistiksel çözümlemeleri aracılığıyla sosyal olguları inceleyen ve bu olgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini ortaya koyarak sosyal düzenin kanunlarını keşfetmeyi amaçlayan araştırmalardır. Başka bir deyişle, önceden oluşturulmuş olan hipotezleri sınamak amacıyla, geniş çaplı örneklemelerden nicel veriler toplayan, bu verileri istatistiksel olarak çözümleyen ve bulgularını genelleme amacı taşıyan araştırmalardır. Nicel veriler, laboratuvar ortamında yapılan deney ya da gözlemlerden ya da alan araştırmalarında yapılan gözlem, anket ya da yapılandırılmış görüşmelerden elde edilebilirler.

Nicel araştırma yönteminin genel özellikleri:

- Sosyal gerçeklik anlayışı: Nasıl fiziksel gerçekler insanlardan bağımsız olarak var oluyorsa, sosyal gerçeklik de, bireylerin öznelliğinden ve bilincinden bağımsız olarak var olur. Sosyal gerçeklik kültüre ve zamana bağlı olarak değişmez, evrenseldir ve insanların öznelliğinin dışında, 'dışarıda bir yerde' keşfedilmeyi beklemektedir.
- Sosyal araştırmanın amacı: Toplum, nedensel ilişkiler içinde bir araya gelmiş sosyal olgulardan oluşan bir sistemdir. Belirli ve hiyerarşik bir düzene sahip olan doğal yaşamı yöneten doğa kanunları olduğu gibi, sosyal yaşamı yöneten sosyal kanunlar vardır ve sosyal gerçekliklerin incelenmesiyle, sosyal yaşamı yöneten bu kanun ve kurallar keşfedilebilir. Nicel araştırmaların amacı, hipotezleri sınamak sosyal olgular arasındaki nedensellik ilişkilerini açıklamak, bulgularını genellemek, böylece sosyal yaşamı düzenleyen kültürden ve zamandan bağımsız

sosyal kanunları ortaya koymak, sosyal olgu ve olaylar hakkında tahminlerde bulunmayı mümkün kılmaktır.

- Araştırmacı nesnedir: Sosyal olgular en iyi dışarıdan incelenebilir. Bu nedenle araştırmacı sosyal olguları dışarıdan gözlemler, tarafsız ve nesnedir. Araştırmacı, araştırma konusunu bilimsel yöntemin önceden belirlenmiş ilkeleri, süreçleri ve sınırları içinde ve nesnel olarak ölçmeli ve açıklamalı, araştırma konusunun dışında kalmaya çaba göstermelidir. Araştırmacının rolü, standartlaştırılmış ölçüm araçlarını kullanarak sayısal olarak ifade edilebilecek verileri toplamak ve bu verileri istatistiksel olarak çözümleyerek sonuçları açıklamakla sınırlıdır.
- Çevresel koşullar kontrol edilmeye çalışılır: Değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri etkileyebilecek çevresel koşulların kontrol altında tutulması son derece önemlidir. Olguların kontrollü bir ortamda incelenmesi sayesinde, hipotezde yer almayan değişkenlerin incelenen sonucu etkileme olasılığı azalacaktır. Deneysel ve yarı-deneysel çalışmalar bunun tipik örnekleridir.
- Tümdengelim ilkesi hâkimdir: Bütün, parçaların toplamından oluşur ve parçaların toplamından daha fazla bir şey ifade etmez. Bu nedenle bir sosyal olgu ya da olayı açıklayabilmek için, onu parçalarına ayırmak ve parçalardan elde edilen bilgiyi bütüne genellemek gerekir. Bu süreç, olguları ifade eden kavramların değişkenler hâline getirilerek bu değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin ortaya konması ve bulguların genellenmesi şeklinde gerçekleşir. Değişkenler kesin olarak birbirinden ayrılabilir ve ölçülebilir niteliktedir. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkilerin varlığını, yönünü ve şiddetini ölçmek mümkündür. Nicel araştırmalarda tümdengelim ilkesi hâkimdir. Buna göre araştırma, gözlemlenebilir verilerle sınılanabilecek, doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanabilecek bir hipotez kurmakla başlar. Kurulan hipotezlerde, belirli değişkenler arasında bir ilişki olduğu varsayılır. Daha sonra ise toplanan verilerle bu değişkenler arasında hipotezde varsayılan ilişkinin olup olmadığı incelenir, yani hipotez(ler)in doğruluğu sınanır. Başka bir deyişle, araştırma sürecinde önce veri toplayıp, sonra bu verilerin gösterdiği özelliklere bakarak genel ilkelere ulaşılmaz; önce değişkenler arasında belirli ilişkilerin olduğuna dair hipotezler kurulur ve gerçeğe, bu hipotezlerin sınanması yoluyla ulaşılmaya çalışılır. Araştırma, hipotezle başladığı için, nicel araştırmalarda araştırmacı ne aradığını kesin olarak bilir. Bu nedenle de araştırma süreci, araştırmanın başında en ince ayrıntısına kadar belirlenir ve veri toplama aşamasından itibaren araştırma probleminde ve veri toplama tekniğinde değişiklik yapılmaz.

Tümdengelim ve tümevarım, akıl yürütme yöntemleridir. Tümdengelim, soyuttan somuta, genelden özele, bütünden parçaya doğru akıl yürütme, çıkarımlarda bulunma yöntemidir. Tümdengelim mantığını kullanarak üretilen hipotezlerin deneysel olarak sınanmasına hipotetik-tümdengelim denir. Tümevarım ise, özelden genele, parçadan bütüne doğru akıl yürütme yöntemidir. Özetle, genel prensiplere dayanarak gözlemlerin açıklanmasına tümdengelim, gözlemlerden genel prensiplerin çıkarılmasına tümevarım denir.

Tümdengelim ilkesine bağlı olarak yürütülen nicel bir çalışmada araştırmacı, önce "aile içi şiddet vakalarının artması boşanma oranlarının artmasına neden olur" gibi bir hipotez kurar. Daha sonra bu hipotezi sınamak üzere veri toplar. Verileri çözümlendiğinde eğer aile içi şiddet ve boşanma oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu istatistiksel olarak ortaya koyabilirse, hipotezin doğruluğu ispatlanmış; yani hipotez doğrulanmış olur. Bu durumda araştırmacı, aile içi şiddetin boşanma oranını artırdığını genel bir sosyal kuram ya da kural olarak kabul eder. Diğer taraftan, tümdengelim ilkesine dayalı olan nitel araştırmalarda, araştırma bir hipotezle başlamaz. Yani, bu konuda yapılacak nitel bir araştırmada, araştırmanın başında aile içi şiddetle başka bir değişken arasında belirli bir ilişki olduğu varsayılmaz. Bunun yerine tek bir düşünceyle yola çıkılır, örneğin; "aile içi şiddet, bu tür şiddete maruz kalanlar için ne anlam ifade ediyor?" gibi bir soruya odaklanılır. Araştırma, aile içi şiddeti, şiddete maruz kalanların gözünden görmeyi ve anlamayı amaçlar. Araştırma raporunu okuyan kişiler, aile içi şiddeti, bu

şiddete maruz kalanların kendi ağızlarından dinlerler ve onlar arasında bulunmuş, onların gözünden görmüş gibi aile içi şiddet olgusunu çeşitli yönleriyle, etraflı bir şekilde anlatırlar. Araştırmacı da aile içi şiddet olgusunu bu verilere dayanarak yorumlar. Eğer araştırmanın bulguları, şiddete maruz kalanlara anlamlı geliyorsa ve araştırma raporunu okuyanların, aile içi şiddeti, bu şiddete maruz kalanların gözünden görmelerini ve ayrıntılı bir şekilde anlamalarını sağlıyorsa, bulgular doğru kabul edilir.

- Yöntem ön plandadır: Sosyal olgu ve olaylara ilişkin değişkenler, ancak geçerliği ve güvenilirliği sınanmış ölçüm araçlarıyla ölçülebilir. Bunun için ölçüm aracının, ölçüm sonuçlarını zamandan ve çevresel koşullardan etkilenmemesini sağlayacak şekilde tasarlanması ve tekrarlanan ölçümlerde aynı sonucu vermesi gerekir. Bu nedenle araştırma sürecinde, yöntem ve teknikte, kullanılan veri toplama araçlarında hiçbir değişiklik yapılmaz. Bu, nicel araştırmalarda yöntem ve tekniklerin, araştırma konusundan daha ön planda olduğunu göstermektedir.
- Evreni temsil edebilecek nitelikte gruplar üzerinde çalışır: Nicel araştırma, sosyal düzenin işleyişindeki genel kanunları ortaya çıkarmaya çalıştığı için, birey ya da grupların ortak özelliklerini, genellenebilecek noktaları arar. Bu nedenle de araştırma evreninin özelliklerini yansıtabilecek, başka bir deyişle evreni temsil edebilecek nitelikte olan ve büyük çaplı örneklerle çalışır. Örneğin, bir kentte suç oranını ölçmek için nicel bir araştırma yapacağımızı düşünelim. Kentte güvenlik düzeyi ve suç oranı birbirinden farklı olan çeşitli mahalleler vardır. Eğer verilerimizi sadece çok iyi korunan güvenli sitelerde oturan insanlardan toplarsak, araştırmamızın sonuçları kentteki genel suç oranını yansıtmaktan uzak olacak, genellendiği takdirde de sosyal gerçekliğin yanlış yansıtılmasına neden olacaktır. Bu nedenle nicel araştırmalarda seçilen örneklemin evreni temsil etmesi son derece önemlidir.
- Verilerini istatistiksel yollarla sunar: Nicel araştırmalarda elde edilen veriler sayısal olarak ifade edilir. Özü itibarıyla sayısal olmayan veriler de sayısallaştırılır ve istatistiksel olarak çözümlenir. Verilerin sunumu, değişkenler arasındaki istatistiksel olarak anlamlı olan ilişkilerin varlığının, yönünün ve şiddetinin ortaya konmasını ve açıklanmasını içerir.
- Bulguların doğruluğu: Ortaya konmaya çalışılan sosyal kanunlar evrensel olarak geçerli olmalı, bütün tarihsel bağlamlarda ve her kültürde geçerli olmalıdır. Bu nedenle nicel araştırmalarda bulguların doğruluğu, yapılacak başka araştırmalar tarafından tekrarlanması ile ölçülür. Nicel araştırmalarda yöntem, ilgilenilen konudan daha ön planda olduğu için, aynı standart veri toplama araçlarını (örneğin aynı soru kâğıdını) benzer örnekler üzerinde uygulayan farklı araştırmalar aynı sonucu bulmuyorlarsa ve araştırmada sorulan sorular veya uygulanan veri toplama teknikleri, ölçülmek istenen olguyu doğru bir şekilde ölçemiyorsa; araştırmanın bulguları ne kadar ilgi çekici olursa olsun, doğru kabul edilmez. (Yıldırım ve Şimşek 2005, 24-32; Walliman 2006, 36-52; Bilton 1996, 107-109; Neuman 1996, 63-65; Miller, 2003, 192-194).

Toplumla ilgili nüfus yoğunluğu, doğum oranları gibi bazı veriler sayısal niteliğe sahiptir. Bunun yanında, özü itibarıyla sayısal olmayan bilgiler de sayısal olarak ifade edilebilirler. Örneğin; insanların küresel ısınmayla ilgili düşünceleri, ilgili sorulara verdikleri yanıtların sayılmasıyla sayısal olarak ifade edilebilir.

Nicel Araştırma Teknikleri

Yapılandırılmış (Denetimli) Gözlem: Yapılandırılmış gözlem, standartlaştırılmış veri toplama araçları aracılığıyla yapılan, bilgi toplama yolunun denetim altında tutulduğu gözlem türüdür. Yapılandırılmış gözlemlerde kullanılan standartlaştırılmış veri toplama aracı, tam olarak neyin gözlemleneceğini, gözlemlerde nelere dikkat edilmesi gerektiğini ve gözlemin nasıl kaydedilmesi gerektiğini açık olarak belirten gözlem çizelgeleridir. Yapılandırılmış gözlemlerde araştırmacı incelediği grubu, kullandığı gözlem çizelgesinin gösterdiği doğrultuda ve nesnel bir şekilde dışarıdan gözlemler (Sencer ve Sencer 1978:121-122).

Survey: Sosyal bilim araştırmalarında en sık kullanılan araştırma desenlerinden biri olan surveyler, çeşitli ölçüm süreçlerini içinde barındıran çalışmalarlardır. Bir araştırmanın survey niteliğini kazanması için araştırma evrenini temsil edecek bir örnekleme sahip olması, standart bir veri toplama aracına (soru kâğıdı, gözlem çizelgesi ya da görüşme yönergesine) sahip olması ve verilerin sistemli bir şekilde toplanması gerekir. Aynı değişkenler hakkında çok sayıda kaynaktan bilgi toplanmasını içeren surveylerde gözlem ve görüşme gibi çeşitli veri toplama teknikleri kullanılmakla birlikte, en sık başvurulanan veri toplama tekniği ankettir (De Vaus, 1990, 3).

Araştırma deseni, araştırmada hangi veri toplama tekniklerinin ve araçlarının kullanılacağını, verilerin nereden, kimlerden ve nasıl toplanacağını, nasıl işleneceğini ve çözümleneceğini belirten, araştırmanın çeşitli aşamalarını bir arada tutan bir taslak, bir plandır. Nicel araştırmalardan örnek verecek olursak gözlem bir veri toplama tekniği, survey ise bir araştırma desendir.

Anket: Anket, önceden hazırlanmış olan soruların cevaplayıcılara posta ile gönderilmesi, telefonla, internet üzerinden ya da yüz yüze sorulmasını kapsayan bir veri toplama tekniğidir. Anketlerde sorulan soru tiplerini olgusal sorular, davranışlara, inançlara, tutumlara ve niyetlere ilişkin sorular olarak gruplamak mümkündür,

Anket ve yapılandırılmış görüşmelerde sorulacak soruların ve cevap kategorilerinin yazılı olduğu forma anket formu ya da soru kâğıdı denir. Soru kâğıdında bulunacak anket soruları kapalı uçlu ya da açık uçlu olabilir. Kapalı uçlu soru, cevaplayıcıya alternatif cevapların sunulduğu ve içlerinden bir ya da birkaçını seçmesinin istendiği sorulardır. Örneğin; “medeni durumunuz nedir? A)-evli B)-bekâr C)-dul D)-boşanmış” şeklinde sorulacak bir soru kapalı uçlu bir sorudur. Açık uçlu sorular ise sadece soru cümlesinden oluşur. Örneğin “Çocuğunuzun ileride ne iş yapmasını istersiniz?” ya da “Sizce kentlerde suç oranı neden artmaktadır?” gibi sorular, açık uçlu sorulardır. Anketin uzun olduğu ya da cevaplayıcıların cevaplamaya çok istekli olmadıkları durumlarda kapalı uçlu sorular kullanışlı olur. Kapalı uçlu sorular, cevaplayıcının anketörden etkilenerek yanlış bilgiler vermesini engellemede açık uçlu sorulara göre daha etkilidir. Ayrıca kapalı uçlu sorularda cevap kategorilerinin önceden belirlenmiş olması, kodlama sırasında hata yapılması olasılığını azaltır. Ancak iyi oluşturulmamış cevap kategorileri, doğru bilginin edinilmesini engeller. Açık uçlu sorular ise daha sonra gruplandırılarak kodlanacağı için, kapalı uçlu sorulara oranla yoruma daha açıktır. Anket formlarında kapalı ve açık uçlu sorular bir arada kullanılabilir. Sorularının açık uçlu mu kapalı uçlu mu olacağı, sorunun içeriğine, cevaplayıcıların türüne ve motivasyonuna, anketörlerin kodlama becerisine, anket sorularının hazırlanmasına ve anketin uygulanmasına ayrılan zamana bağlı olarak değişebilir.

Anketlerin, posta, telefon ya da internet üzerinden yapılması yerine, anketörler tarafından cevaplayıcılarla yüz yüze görüşülerek yapılması, pahalı olmakla birlikte en çok tercih edilen tekniktir. Yüz yüze yapılan anketler, yapılandırılmış görüşme olarak adlandırılırlar.

Anket yapılan kişilere tekrar dönülmesinin ve yeniden veri toplanmasının çok zor olduğu dikkate alınarak, anket sorularının çok dikkatli hazırlanması ve aşağıdaki noktalara dikkat edilmesi gerekir:

- Sorularda kullanılan dilin basit olması gerekir. Teknik terimlerden ve özel sözcüklerden kaçınmak, soruları mümkün olduğunca herkesin anlayabileceği basit ifadelerle sormak önemlidir. Örneğin, “Sizce Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği sürecinde ilgili müktesebat mevcut yasal içtihatları nasıl etkiler?” sorusu, bu açıdan uygun bir soru değildir,
- Soruların mümkün olduğunca kısa, açık ve net olması gerekir. Soruların muğlâk olmaması için tam olarak neyin sorulduğunun, hangi zamana ilişkin sorulduğunun net olması, sorunun yanlış anlaşılmaya yol açmayacak şekilde açık olması ve soru cümlesinin mümkün olduğunca kısa

tutulması gerekir, Ayrıca soruyu sorarken kullanılan sözcüklerin herkes için aynı anlama geldiğinden emin olmak gerekir.

- Her bir soruda ölçmek istediğimiz sadece bir öge yer almalıdır. “Ebeveyniniz ne iş yapar?” sorusu uygun olmayan bir sorudur, çünkü hem annenin hem de babanın işini aynı anda sormaktadır. Bu nedenle, annenin ve babanın ne iş yaptığı, ayrı ayrı sorular hâlinde sorulmalıdır.
- Sorular objektif bir şekilde sorulmalı, cevaplayıcılar yönlendirilmemelidir. Sorunun “İnsanların ailelerini her bayram ziyaret etmeleri gerektiği düşüncesine katılıyorsunuz, değil mi?” ya da “İşvereninizden memnun değilsiniz, değil mi?” gibi şekillerde sorulması, cevaplayıcının kendisinden belirli bir cevabın istendiği kanaatine sahip olmasına neden olur.
- Cevaplayıcılar, sosyal statüleri hakkındaki sorulara gerçek dışı yanıtlar vererek saygınlıklarını ve sosyal beğenilirliklerini artırmak isteyebilirler. Anketörlerin cevaplayıcıları etkilemekten ve yönlendirmekten kaçınmaları bu olasılığı azaltacaktır.
- Cevaplayıcı, soruyu cevaplamak için yeterli bilgiye sahip olduğu ve soruyu anladığı hâlde cevap vermek istemiyorsa zorlanmamalı, sorular hazırlanırken cevap kategorilerine bilmiyorum, fikrim yok gibi kategoriler mutlaka eklenmelidir.
- Araştırmacı, cevaplayanın verdiği cevaplar kadar, jest ve mimiklerinin, vücut dilinin, kullandığı sembollerin, yani sözel olmayan ifadelerinin de farkında olmalı, gerekirse soruları tekrarlamalı ya da açıklamalıdır.

Yapılandırılmış Görüşme (Mülakat Cetveli): Yapılandırılmış görüşme, araştırmacının standart bir görüşme formunu izleyerek görüşmecilere önceden belirlenmiş soruları yüz yüze sorduğu görüşme türüdür. Başka bir deyişle yapılandırılmış görüşme, soru kâğıdının yüz yüze uygulanmasıdır ve survey çalışmalarında yaygın olarak kullanılır. Özellikle açık uçlu soruların fazla olduğu soru kâğıtlarında cevaplama oranının artmasını sağlayan bir tekniktir.

Deney: Deney, önceden belirlenen hipotezlerin sınanması amacıyla, değişkenler arasındaki ilişkilerin kontrollü bir ortamda incelenmesidir. Neden-sonuç ilişkisini göstermek için deney, denek belirli bir bağımsız değişkene tabi tutulduğunda belirli bir olgunun ortaya çıktığını ve denek bu bağımsız değişkene tabi tutulmadığı takdirde bu olgunun ortaya çıkmadığını göstermelidir. Deneyde, özellikleri birbirine denk olan iki gruptan biri bağımsız değişkene tabi tutulmaz (kontrol grubu), diğer grup ise bağımsız değişkene tabi tutulur (deney grubu). Deney sürecinde bağımsız değişken dışındaki etkilerin her iki grupta da aynı düzeyde olması sağlanır. Daha sonra deney grubuyla kontrol grubu karşılaştırılır ve deney grubunun davranışlarında meydana gelen farklılıklar incelenerek bağımsız değişkenin neden olduğu sonuçlar ortaya konmaya çalışılır.

Yarı-Deney: Deneylerin laboratuvar ortamında yapılmadığı, dış faktörlerin tamamen kontrol edilmediği, ama hipotez sınamayı amaçlayan, geçerliği değerlendirilen ve genelleme amacı taşıyan çalışmalardan deney ya da yarı deneysel çalışmalar olarak adlandırılmaktadır. Yarı-deneylerde, deneyde olduğu gibi kontrollü bir ortamda kontrol grubu oluşturulmaz. Bunun yerine laboratuvar ortamı dışında deney grubuna benzer özellikler gösteren bir grup bulunur ve karşılaştırma bu grupta deney grubu arasında yapılır (Robson, 2000, 46-47).

NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Nitel araştırma, yorumlayıcı yaklaşıma dayanır. Nitel araştırma, yapılandırılmamış gözlem, yapılandırılmamış görüşme ve doküman inceleme gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, olgu ve olayların kendi doğal ortamları içinde gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek 2005, 39).

Nitel araştırma yöntemi ise, insanların sosyal dünyayı nasıl anladığını, deneyimlediğini, yorumladığını ve ürettiğini anlamayı amaçlayan nitel araştırmalarda izlenen tutum ve stratejileri kapsayan bir kavramdır (Sandelowski, 2004:893).

Nitel Araştırma Yönteminin Genel Özellikleri:

- Sosyal gerçeklik anlayışı: Sosyal gerçeklik, birbirleriyle etkileşimde bulunan sosyal aktörlerin amaçlı eylemleri ile yaratılır. Sosyal aktörler tarafından oluşturulan sosyal gerçeklik, zamana ve kültüre bağlı olarak sürekli değişir; durağan, düzenli ve evrensel değildir. İnsanlar aynı anlam sistemini paylaşmazlar, sosyal ve fiziksel gerçekliği farklı şekillerde deneyimlerler. Sosyal gerçekliğin ne olduğu, insanların onu nasıl deneyimlediklerine, nasıl anlamlandırdıklarına ve nasıl tanımladıklarına bağlıdır. Bu nedenle sosyal gerçeklik genellenemez ve tahmin edilemez,
- Sosyal araştırmanın amacı: Sosyal araştırmanın amacı, insanların bakış açılarını ve doğal ortamlarında anlamı ve sosyal gerçekliği nasıl inşa ettiklerini anlamak, sosyal olguları derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde betimlemek ve sosyal olgu ve olayları ve aralarındaki karmaşık ilişkiyi kendi bağlamı içinde yorumlamaktır. Sosyal olgular karşılıklı etkileşim içinde, değişken, çeşitli, karmaşık ve belirsizdir, aralarındaki ilişkinin yönünü tam olarak belirlemek mümkün değildir. Bu nedenle nitel yöntem nedensellik ilişkisine önem vermez, tahmin ve genelleme amacı taşımaz. Araştırma konusu gözlemlenebilir ve ölçülebilir davranışlar değil, sosyal aktörlerin anlamlı sosyal eylemleri olduğu için, toplumu en iyi tanımlayacak olan, toplumdaki sosyal aktörlerin kendileridir. Bu yüzden nitel yöntemle yürütülen araştırmalar, sosyal aktörlerin algularını ve bakış açılarını anlamaya ve sosyal gerçekliği, bu bakış açısına göre ve inşa edildiği sosyal bağlam içinde, yani 'içeriden bakarak' yorumlamaya çalışır.
- Araştırmacı katılımcı ve öznedir: Nitel araştırmalarda sosyal olguların kendi sosyal ve kültürel bağlamında incelenmesi gerektiği için, araştırmacı örneklemindeki kişilerle doğrudan görüşür, etkileşime girer ve empati kurar. İncelediği sosyal olguyu örneklemindeki kişilerin gözünden görmeye çalışır, bu nedenle bazı durumlarda bu kişilerin yaşadıkları deneyimleri kendisi de yaşar ve kazandığı deneyimleri ve bakış açısını, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması sürecinde de kullanır. Araştırmacının kendisi veri toplama aracıdır, elde etmek istediği bilgiler, araştırmacıyla örneklemindeki bireyler arasındaki etkileşim süreci içinde toplanır. Bununla birlikte, araştırmacının öznel olması, taraflı ve ön yargılı olacağı anlamına gelmez.
- Araştırma doğal ortamda yürütülür: Nitel araştırmalarda, incelenen sürece müdahale edilmez, çevresel koşullar kontrol altında tutulmaya çalışılmaz, çünkü sosyal olgular, içinde var oldukları ortama göre biçimlenirler. Bu nedenle olguların kendi doğal ortamlarında ve kendi doğal akışı içinde incelenmesi ve bulguların başka ortamlara genellenmemesi gerekir.
- Tümevarım ilkesi hâkimdir: Yorumlayıcı yaklaşıma göre bütün, parçaların toplamından daha fazlasını ifade eder. Bu nedenle nitel araştırmalarda sosyal olgular parçalara ayrılarak incelenemez, yani araştırma problemini oluşturan değişkenler birbirinden ayrı ayrı ele alınmazlar. Ayrıca sosyal olgu ve olaylar arasındaki ilişkiler, kesin çizgilerle davranışlara ayrıştırılamayacak kadar karmaşıktır. Bu nedenle nitel araştırmada parçalara değil bütüne; yani değişkenlere değil, her biri kendine özgü olan olay ya da olgulara odaklanılır ve araştırma konusu tümevarımsal bir yaklaşımla belirlenir. Sosyal gerçeklik sosyal aktörler tarafından sürekli olarak yeniden inşa edildiği, akış hâlinde olduğu için nitel araştırma, sonuçları olduğu kadar süreçleri de anlamaya odaklanır ve araştırma, önceden belirlenmiş bir teori ya da hipotezle başlamaz. Bu nedenle araştırma süreci önceden ayrıntılı şekilde belirlenmez, toplanan verilerin gösterdiği özelliklere göre araştırma probleminde ya da yöntemde değişiklik yapılabilmesini sağlayacak bir esneklikle tasarlanır, yani araştırma süreci esnektir. Eğer araştırma sonuçları belirli bir eğilimi göstermeye yetecek bulguları sağlıyorsa, araştırmacı bu bulgulara dayanarak bir hipotez ya da teori geliştirmeye çalışır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, 59).

- Çalışılan durum ön plandadır: Sosyal gerçeklik sürekli olarak değişmekte olduğu, sosyal olay ve olgular, belirli davranışlarla sınırlanamayacak kadar karmaşık olduğu ve önceden belirlenmiş standart bir ölçüm aracıyla kesin olarak ölçülemeyecekleri için araştırma sırasında araştırma problemi ya da yöntem değiştirilebilir. Bu nedenle nicel araştırmanın aksine, nitel araştırmalarda çalışılan durumun kendisi, yöntemden daha önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, 51-52).
- İstisnalarla ilgilenir ve nispeten küçük örneklem gruplarıyla çalışır: Nitel araştırma, genelleme amacı taşımadığı ve sosyal olay ve olguların deneyimlenmesindeki çeşitliliği ve farklılıkları ortaya koymaya çalıştığı için, sadece genellenebilecek gruplar üzerinde değil, genel eğilimin dışında bulunan gruplar üzerinde de çalışır.
- Verileri zenginliği içinde sunar: Nitel araştırmalar ortalama, yüzde, çapraz tablo gibi bazı betimsel istatistikler kullanmakla birlikte, verilerini sayısal göstergelere indirgemezler, verilerin kendi zenginliğini, derinliğini, çeşitliliğini ve ayrıntılılığını yansıtacak şekilde ifade ederler.
- Bulguların doğruluğu: Yapılan yorum ya da geliştirilen teori, çalışılan kişilere anlamlı geliyorsa ve diğer kişilerin de onların gerçekliğine girmesini ya da onları derin bir şekilde anlamasını sağlayabiliyorsa doğru kabul edilir (Yıldırım ve Şimşek 2005, 24-32 ve 50-65; Walliman 2006, 36-52; Bilton 1996, 107-109; Neuman 1996, 65-73; Miller 2003, 192-194).

Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri

Veri toplamak için kullanan araçlar, pozitivist ve yorumlayıcı yaklaşımlar tarafından farklı şekilde algılanır ve kullanılır. Pozitivist yaklaşım, doğa bilimlerinin yöntemini kullandığı için, veri toplarken kullanılan araçların (geçerli olmaları şartıyla) verilerin özelliklerini değiştirmedeği varsayılır. Örneğin, bir biyologun bakterileri incelerken kullandığı araştırma tekniği olan mikroskop, bakterinin fiziksel gerçekliğini, yapısını, görüntüsünü, bakteriye ilişkin bilgileri değiştiremez. Aynı şekilde, sosyal bilimlerde de sosyal gerçekliğe ilişkin bilginin elde edilmesi için kullanılan araçların, sosyal gerçekliği değiştiremeyeceği varsayılır. Nicel araştırmalarda sosyal bilimcilerin veri toplama sürecinde kullandığı soru kâğıdı, gözlem çizelgesi, görüşme yönergesi gibi araçlar “teknik” olarak adlandırılır. Diğer taraftan yorumlayıcı yaklaşıma göre, sosyal gerçeklik dışarıdan bakılarak nesnel olarak anlaşılamayacağı, ancak kendi bağlamı içinden bakıldığı takdirde anlaşılabilmesi için, veri toplama yolu, incelenen olguyla ilişkili kişileri kendi sosyal ortamları içinde ve bu ortama katılarak gözlemlemek ve onlarla etkileşime girmektir. Yani, veri toplama aracı, araştırmacının kendisidir. Bu nedenle de örneğin nicel araştırmalarda bir teknik olarak ele alınan görüşme ya da gözlem, nitel araştırmada bir yöntem hâlini alır. Çünkü görüşmenin ya da gözlemin kendisi, içeriden bakış sürecidir; incelenen sosyal olguyu anlamamanın yolu, araştırmanın yöntemidir; başka bir deyişle görüşme ya da gözlem, bir teknik olmakla sınırlı kalmamakta, yöntemsel bir duruşu da ifade etmektedir. Bu nedenle nicel araştırmalarda “teknik” olarak kullanılan görüşme, gözlem gibi araçlar, nitel araştırmalarla ilgili literatürde sıklıkla “yöntem” olarak (Yıldırım ve Şimşek, 2005) sınıflandırılmaktadır.

Derinlemesine (Enformel, Biçimsel Olmayan) Görüşme: Derinlemesine görüşme, araştırma problemine ilişkin yüzeysel bilgilerden çok, kişilerin düşünce, görüş ve deneyimleriyle ilgili bilgi toplanmak istendiğinde kullanılan bir görüşme tekniğidir. Derinlemesine görüşmelerde az sayıda insanla görüşülerek çok detaylı bilgi elde edilmeye çalışılır, Araştırmacının amacı, görüşülen kişi ne söylemek istiyorsa bunu söyleyebileceği rahat bir ortam sağlamaktır. Araştırma konusuna ilişkin bütün ayrıntılara ve boyutlara ilişkin bilgilerin görüşme sürecinde elde edip edilmemesi, görüşmenin derinliğini yansıtır (Kümbetoğlu, 2005, 81). Görüşme sürecinde araştırmacı çeşitli sorular sorarak görüşmeciyi konuya yönlendirir, cevapları dikkatle dinler, görüşmenin planlanan şekilde sürüp sürmediğini kontrol eder, ancak standart bir görüşme yönergesine bağlı kalmaz. Görüşmeci konudan uzaklaşırsa ya da çok uzun ve

dolayimli cevaplar verirse araştırmacı görüşülenin konuşma isteğini kırmadan müdahale etmeli ve görüşmeyi planlanan konuya çekmelidir (Kümbetoğlu, 2005, 91-92).

Görüşme yaparken araştırmacının konuşmaktan çok dinlemesi, görüşülen kişi yi yönlendirecek konuşma ya da hareketlerden kaçınması, görüşülen kişinin statüsüne benzer giyinerek kendisini rahat hissetmesini sağlaması, görüşülen kişi ye karşı nazik olması, sorularını açık, net ve kısa cümlelerle sorması ve görüşülen kişinin söylediği her şeyi, tam olarak söylenen haliyle kaydetmesi/yazması gerekir.

Odak Grup Görüşmesi: Belirli kriterlere göre seçilerek, önceden belirlenmiş bir konuyu tartışmak üzere bir araya gelmiş olan yaklaşık 6-12 kişilik bir grup insanla, nitel araştırma yöntemleri ile yapılan görüşmeye odak grup görüşmesi denir. Odak grup homojen bir gruptur, gruba dâhil olan kişiler, araştırmacı açısından önem taşıyan bir şekilde birbirleriyle bazı ağılardan benzerlik gösterirler. Araştırmacı, gruba kimlerin gireceğini bu benzerlik kistasına göre belirler ve gruptakileri bu konuda bilgilendirir. Odak grup görüşmesi, grup içindekilerin kendilerini rahat hissedecekleri bir ortamda, önceden belirlenmiş bir konuyu tartışmalarından oluştuğu için, bu görüşmelerde sorulara verilen yanıtlar, gruptaki bireylerin karşılıklı etkileşimleri sonucunda oluşan yanıtlardır. Başka bir deyişle, gruptaki bir kişinin soruya verdiği yanıt, diğerlerinin verdiği yanıtları etkileyecektir. Bu etkileşim sayesinde, bireysel görüşmelerde akla gelmeyecek bazı konular, grup görüşmelerinde ortaya çıkabilir ve yorumlanabilir. Özellikle bir konuya ilişkin farklı grupların bakış ağıları ya da insanların belirli bir konu hakkındaki düşünce ve duygularının nasıl çeşitlilik gösterdiği incelenmek isteniyorsa odak grup görüşmesi uygun bir tekniktir (Krueger ve Casey, 2000, 10-24; Yıldırım ve şimşek 2005, 151).

Yapılandırılmamış (Denetimsiz) Gözlem: Nitel araştırmalarda gözlem, sosyal olguları çevreleyen koşulları ve bireylerin davranışlarını incelemeyi sağladığı, çeşitli davranışların doğal oluş hâlini gösterdiği ve elde edilen verilerin hangi bağlamda değerlendirilmesi ve yorumlanması gerektiği konusunda araştırmacıya önemli ipuğları sunduğu için son derece faydalı bir tekniktir (Kümbetoğlu, 2005, 126). Nicel araştırmalarda yapılandırılmış gözlem, nitel araştırmalarda ise yapılandırılmamış ve yarı-yapılandırılmış gözlem tekniğinden faydalanılır. Yapılandırılmamış gözlem, gözlem çizelgesi gibi standart bir veri toplama aracının kullanılmadığı gözlemdir. Yapılandırılmamış gözlem, **katılımcı ve katılımsız** olmak üzere ikiye ayrılır.

•**Katılımcı Gözlem:** Katılımcı gözlemden araştırmacı, çalıştığı konuyla ilgili kültürün içine girmeye, bu kültürün bir parçası olmaya çalışır ve gözlem çizelgesi gibi standart bir gözlem aracı kullanmaz. Katılımcı gözlemin amacı, incelenen kültürü mümkün olduğunca ayrıntılı bir şekilde tanımlayacak bilgiyi edinmek ve bu kültürün dilini, gelenek ve göreneklerini, değerlerini, yazılı ve yazısız normlarını etraflıca betimlemektir. Bu nedenle katılımcı gözlem, belirli bir kültürü, o kültürün içinden bakarak tanımlamayı amaçlayan etnografya çalışmaları ile özdeş görölür (Yıldırım ve şimşek, 2005: 171). Katılımcı gözlem, incelenen duruma eşlik eden düşünceleri ve duyguları paylaşarak içten bir şekilde kavramayı, böylece gözlem konusu olan olayın içyapısına sızarak bir anlayış derinliğine ulaşmayı amaçlar. Katılımcı gözlemden araştırmacıların incelenen gruba katılımı her zaman eşit düzeyde olmayabilir. Bazı araştırmalarda araştırmacılar grupla tamamen bütünleşirken, bazı durumlarda araştırmacının gruba katılımı daha sınırlı olabilir. Katılımcı gözlemden gözlem konusu olan birey ve grupların, özellikle araştırmacının kimliğinden ve amacından habersiz oldukları durumlarda gözlemden etkilenmeyecek olmalarının, katılımcı gözlemin en önemli yararlarından biri olduğu belirtilmektedir. Ancak gözlemcinin gözlem yaptığının bilincinde olması, incelediği grubun tam anlamıyla bir üyesi olmasını engelleyecektir. Diğer taraftan grupla bütünleşmek için aşırı çaba harcaması da olayların doğallığını bozabilir. Ayrıca katılımcı gözlemden araştırmacı grupla

bütünleştikçe kendi bakış açısını kaybedebilir, yansızlıktan uzaklaşabilir ve yaptığı gözlemler kendine özgü bir nitelik kazanabilir. Bu nedenlerden ötürü katılımcı gözlemin geçerliği ve güvenilirliği düşüktür (Sencer ve Sencer, 1978, 115-118).

•**Katılımsız Gözlem:** Katılımsız gözlem, standart bir veri toplama aracının kullanılmadığı, ancak araştırmacının katılımcı gözlemdaki gibi gözlemlediği grubun bir üyesi hâline gelmediği, araştırmacı kişiliğini koruduğu ve gözlem konusunu dışarıdan gözlemlediği gözlem tekniğidir. Böylece gözlemden nispeten nesnellik sağlanmış olur. Ancak araştırmacının gözlemlediği duruma hiç katılmadan gözlem yapması oldukça zordur. Bir yönü ayna, diğer yönü cam olan bir bölmeyle ayrılan iki odadan birinde araştırmacı, diğerinde gözlemlenecek birey ya da grup bulunuyorsa bu mümkündür. Ancak sosyal ortamlarda bu denli kesin ayrışmalar söz konusu olamaz. Ayrıca araştırmacının gruba katılmamak üzere aşırı çaba göstermesi, duruma yabancılaşmasına neden olur ve gözlemin doğallığını bozabilir (Sencer ve Sencer 1978, 180-120).

Yarı-Yapılandırılmış Gözlem: Yarı-yapılandırılmış gözlem, genellikle bir veri toplama aracı kullanılan, yapılandırılmamış çalışmalarda elde edilen verilerin doğal ortamda sınanmasına yönelik gözlemlerdir (Yıldırım ve Şimşek 2005:172). Bu tip çalışmalarda gözlemci, doğal ortamı gözlemleyecek ve önceki çalışmalarda ortaya çıkan davranışların işlenmesi, yani tekrar görülmesi durumunda bu davranışları veri toplama aracına işleyecektir.

Yaşam Öyküsü: Sosyal bilimlerde biyografik veriler, uzun veya kısa, genel veya belirli bir konuya odaklanan, yüzeysel ya da derinlemesine gibi çeşitli biçimlerde bulunabilir. Bu biçimler, sahip oldukları özellikler doğrultusunda yaşam öyküsü, yaşam tarihi, yaşam anlatısı, otobiyografi, sözlü tarih gibi çeşitli terimlerle ifade edilirler. Yaşam öyküsü, yaşam tarihi ve sözlü tarih arasındaki fark, kapsamı ve vurguladıkları kısımlardır. Yaşam tarihi ya da sözlü tarih bir insanın yaşamında belirli bir olaya odaklanırken (çalışma yaşamı gibi), yaşam öyküsü bireyin yaşamının bütüncül ve güncel haline odaklanır,

Yaşam öyküsü çalışması, bir araştırma probleminin taşıyıcısı olan bireylerin bir birim olarak ele alınması ve yaşam süreçlerinin ince ayrıntılarına inilerek ilgilenilen olgu ya da olayın somut bir içerik ve bir örnek olay üzerinde araştırılmasıdır (Sencer ve Sencer, 1978:248). Kişinin kendisi tarafından anlatılan yaşam öyküsünün araştırmacı tarafından kaydedilerek ilgili verilerin toplanması sürecine yaşam öyküsü görüşmesi adı verilir. Yaşam öyküleri, insanların yaşamlarını nasıl deneyimlediklerini ve öznel olarak nasıl gördüklerini anlama açısından araştırmacıya üstünlük sağlar (Plummer, 2004, 564; Atkinson, 2004:566).

Örnek Olay İncelemesi (Vaka Çalışması, Bir Çeşit Monografi)

Örnek olay, bir sosyal olgunun kendi bağlamı içinde, çeşitli veri toplama teknikleriyle bilgi toplanarak deneye dayalı olarak incelenmesidir (Robson, 2000, 51-52). Başka bir şekilde tanımlayacak olursak, örnek olay çalışması, sosyal olgu ya da olayın bütüncül olarak anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla olay ya da olguyla ilişkili bütün değişkenlerin karşılıklı etkileşiminin incelendiği bir araştırma desenidir. Bir örnek olay çalışmasında örnek olay, ilgilenilen durum, birey, grup ya da kurum olabilir. Bir ya da birkaç olayın yoğun bir şekilde incelenmesini içeren örnek olay çalışması sürecinde nicel ve nitel veri toplama teknikleri kullanılabilir, ama derinlemesine inceleme yapmayı içerdiği için genellikle nitel veri toplama tekniklerinden yararlanır (Walliman, 2006, 45-46).

Doküman İncelemesi (İçerik Analizi): Araştırma konusu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesini içeren doküman incelemesi, gözlem veya görüşmenin mümkün olmadığı araştırmalarda tek başına veri toplamak amacıyla, diğer veri toplama yöntemleriyle

birlikte kullanıldığında ise verilerin çeşitlendirilmesini sağlamak ve araştırmanın geçerliğini artırmak amacıyla kullanılan bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, 188-189). İncelenecek yazılı dokümanlar arasında kitaplar, gazete ve dergiler, raporlar, kayıtlar, yazışmalar, yönergeler, tutanaklar yer alabileceği gibi, özellikle yaşam öyküsü ya da sözlü tarih çalışmaları kapsamında günlükler, hatıratlar, özel mektuplar da incelenebilir.

Yazılı dokümanların incelenmesinde en sık kullanılan teknikler içerik analizi ve eleştirel söylem analizidir. Bununla birlikte, bu yöntemler sadece yazılı dokümanların incelenmesinde değil, görüşme, film, görüntü ve benzeri materyalin içeriğinin çözümlenmesinde de kullanılır. Yazılı dokümanların içerik analizinde, metinlerde belirli sözcüklerin kaç kez tekrarlandığının sayılması, gazetelerde sütunlara ya da haberlere ayrılan alanın kaç santimetrekare olduğunun ölçülmesi, radyo ve televizyonda araştırılan konuya kaç dakika/saat ayrıldığına hesaplanması gibi nicel veri toplama teknikleri kullanılır. Araştırmacılar bu verilere dayanarak iletişimin (metin, görüntü vs.) ve iletişimde bulunanların (örneğin yazarlar) özellikleri hakkında çıkarımlar yapabilirler. Nitel İçerik Analizi olarak da adlandırılan (Pickering, 2004, 889) Eleştirel Söylem Analizi ise metinde açıkça belirtilen anlamın içinde gizli olan veya ilk anda ima edilen anlamların ötesindeki anlamların ortaya çıkarılmaya çalışılmasıdır. Başka bir deyişle Eleştirel Söylem Analizi çalışmalarında, verilerin içinde ilk bakışta görülmeyen, saklı olabilecek gerçeklerin ortaya konması amaçlanır.

Teori Kurma (Grounded Teori): Gömülü Teori olarak da bilinen Teori Kurma yöntemi, sosyal araştırmaları önceden belirlenmiş teoriler üzerinde temellendirme baskısına karşı bir tepki olarak geliştirilmiş bir yöntemdir. Teori geliştirmeye yönelik olan bu yöntemde veriler, nitel veri toplama teknikleriyle toplanırken bir yandan da çözümlenmeler yapılarak elde edilen verilere uygun bir teorik açıklama getirilmeye çalışılır (Walliman, 2006, 47-48).

NİCEL VE NİTEL YÖNTEMİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ

Nicel yöntemin de nitel yöntemin de kendine özgü güçlü ve zayıf yönleri vardır, Nicel yöntemin en güçlü yönü, araştırma evreni düzeyinde genellenebilir nitelikte ölçülebilir ve güvenilir veriler üretmesi ve toplumda bir bütün olarak var olan yapı ve desenleri keşfetmeyi sağlamasıdır. Nicel yöntemde getirilen eleştiriler ise şöyle özetlenebilir:

- İnsan davranışını, bu davranışı oluşturan sosyal ve kültürel bağlamdan soyutlaması, davranışların anlamını kavramayı mümkün kılacak zengin veriler sağlayamaması,
- Neredeyse her konuyu ölçme ve sayısallaştırma eğilimi nedeniyle insan yaşamını sayılara ve soyut formlara indirgemesi, bunun sonucunda elde ettiği bilgilerin gerçek hayatla ilgisinin kopmasına neden olması,
- Teori ve hipotezde yer verilmemiş olan değişkenlerin etkisini göz ardı etmesi,
- Sosyal aktörlerin dışında var olan yapıları fazla odaklanarak sosyal olgularda aktörlerin etkileşimi sonucunda meydana gelen değişimleri görememesi,
- Sayısal verilerin istatistiksel çözümlemesinin sonuçların yönlendirilmesine, yanlış ya da eksik yorumlamaya izin vermesi,
- Ölçüm aracı standart olsa bile, konu seçiminde ve bulguların yorumlanmasında araştırmacının değer yargılarından arınması ve tamamen nesnel olması mümkün olmadığı hâlde nesnellığı bir şart olarak görmesi açılarından eleştirilmiştir.

Nitel yöntemin en güçlü yönü, insan davranışını ve sosyal yaşamdaki değişim sürecini kendi bağlamı içinde ve bütüncül olarak anlamamızı sağlayacak zengin ve detaylı veriler sağlamasıdır. Nitel yöntem;

- Fazla öznel ve göreceli olması nedeniyle sonuçların araştırmayı yürüten araştırmacıya bağlı olarak değişebilmesi,

- Sosyal olay ve olguları açıklamada sosyal aktörlerin düşünsel süreçlerine ağırlık vererek resmin daha geniş hâlini, yani sosyal olguları etkileyen ama sosyal aktörlerin bilgileri dışında işleyen süreçleri göz ardı etmesi,
- Veri toplama ve çözümleme süreçlerinin çok fazla emek ve zaman gerektirmesi,
- Elde edilen verilerin genellenememesi açılarından eleştirilmiştir.

Bazı sosyal bilimciler, iki yöntemin de tek başına bütünüyle geçerli ve tamamen güvenilir veriler sağlayamayacağını, ama her ikisinin de sosyal yaşamı aydınlattığı yönlerinin olduğunu belirtmekte, bu nedenle en faydalı olanın iki yöntemin bir arada kullanılması (yöntemsel çoğulculuk) olduğunu ileri sürmektedirler (Haralambos vd., 1995, 856).

YÖNTEMSSEL ÇOĞULCULUK

Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılıp kullanılmayacağına ilişkin iki farklı görüş vardır. Bu görüşlerden ilki, nicel ve nitel araştırmaların farklı teorik bakış açılarına dayandıklarını, sosyal gerçekliğin incelenmesinin zıt yolları olduklarını vurgular. Bu görüşe göre teorik bakış açısı, değer ve varsayımlar iç içe geçmiş durumdadırlar, birbirlerinden ayrılmaları mümkün değildir; bu nedenle de nicel ve nitel araştırma yöntemleri veri toplama tekniği düzeyine indirgenemez, bütünleştirilemez ve birlikte kullanılamaz. İkinci görüş ise nicel ve nitel yöntemin sadece sosyal araştırmaların yürütülmesinin farklı araştırma problemlerine uygun olan farklı yolları olduğunu vurgular, her iki yöntemle ilişkilendirilen veri toplama tekniklerinin güçlü yönleri üzerinde durur ve bu tekniklerin kaynaştırılabilecek nitelikte olduklarını ileri sürer. Bu görüşe göre nicel ya da nitel araştırma yöntemlerinden birini seçmek ya da melez bir yöntem benimsemek, teorik bakış açılarından ve değerlerden çok teknik konularla ilgilidir (Bryman, 1988, 4-5). Örneğin Bryman (1988) nicel ve nitel yöntemler arasında bir iş bölümü olduğunu; nicel yöntemin yapısal öğeleri incelemek için, nitel yöntemin ise süreçsel öğeleri incelemek için kullanılabileceğini belirtir.

Nicel ve nitel yöntem birbirleriyle birçok noktada çelişse de, sosyolojide birlikte kullanılmaları oldukça yaygındır. Çok sayıda araştırmacı, nicel veya nitel yöntemlerden birini öncelikli olarak benimsemekte, ancak bulgularını desteklemek için diğer yöntemin veri toplama tekniklerini de kullanmaktadır. Her iki yöntemden de faydalanma, yöntemsel çoğulculuk, nirengi ya da üçgenleme olarak adlandırılmaktadır. İki yöntemi bir arada kullanmanın çeşitli yolları vardır:

1. Nicel veriler, nitel çalışmalarla elde edilmiş verilerin, nitel veriler de nicel çalışmalarla elde edilmiş verilerin doğruluğunun kontrol edilmesi amacıyla kullanılabilirler.
2. Nitel yöntem, daha sonra nicel yöntemle sınanmak üzere hipotez geliştirilmesi amacıyla kullanılabilir.
3. Nicel yöntemle yapılmış çalışmalar, nitel yöntemle yapılacak çalışmalarda kimlerin incelenmesi gerektiğinin belirlenmesinde faydalı olabilir.
4. Nitel yöntem, nicel araştırmalar sonucunda birbirleriyle istatistiksel olarak ilişkili oldukları ortaya çıkan bazı değişkenlerin neden ilişkili olduğunu göstermek amacıyla kullanılabilir.
5. Çalışılan sosyal grup hakkında daha bütüncül bir görüşe sahip olabilmek için nicel ve nitel yöntemler bir arada kullanılabilir; araştırma konusunun genel özellikleri için nicel, özgül özellikleri için nitel yöntem kullanılabilir.

Yöntemlerin birleşimi, sadece birincil veri kaynaklarıyla sınırlı değildir. Örneğin, yapılan bir anket çalışmasına ek olarak tarihsel dokümanların incelenmesi, sonuçların konunun tarihsel bağlamı içinde çözümlenmesini sağlayabilir (Haralambos vd., 1995, 856).